

Верховний
Суд

Відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: проблеми ретроспективного застосування кримінального закону

Олександра Яновська,

доктор юридичних наук, професор, суддя Верховного Суду

ОФІС
ГЕНЕРАЛЬНОГО
ПРОКУРОРА

ЗЛОЧИНИ ВЧИНЕНІ В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

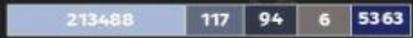

станом на 04.03.2026

ЗЛОЧИНИ АГРЕСІЇ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

ЗАРЕЄСТРОВАНО:
219068
ЗЛОЧИНІВ

- Воєнні злочини (ст. 438 КК):
- Злочин агресії (ст. 437 КК)
- Пропаганда війни (ст. 436 КК)
- Злочини проти людяності (ст. 442-1 КК)
- Інші

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ЗАРЕЄСТРОВАНО:
24572
ЗЛОЧИНІВ

- Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК)
- Державна зрада (ст. 111 КК)
- Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК)
- Пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК)
- Диверсія (ст. 113 КК)
- Інші

МАГІСТРАЛЬНА СПРАВА ЩОДО АГРЕСІЇ РФ

739
ПІДОЗРЮВАНИХ

- міністри
- депутати
- військово командування
- посадовці
- керівники правоохоронних відомств
- розпалювачі війни та пропагандисти Кремля

ПРЕДСТАВНИКИ
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО
КЕРІВНИЦТВА РФ

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДІТЕЙ

* без повного врахування з місць активних військових дій

ЗАГИНУЛИ: 686 ДІТЕЙ

ПОРАНЕНО: 2382 ДИТИНИ

Конституційні рамки

Україна — це правова держава, де панує верховенство права.

Це передбачає повагу до основоположних прав і свобод людини та верховенства Конституції України.

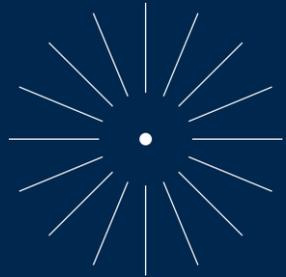
Європейська інтеграція вимагає, щоб кримінальне право відповідало фундаментальним принципам конституційного ладу.

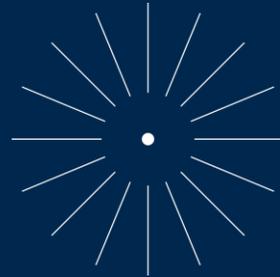
Верховенство права та правова визначеність

У вітчизняній конституційній доктрині верховенство права нерозривно пов'язане з правовою визначеністю та передбачуваністю.

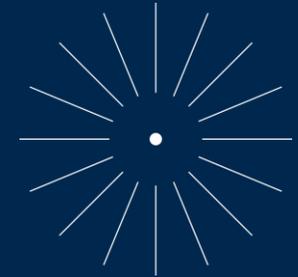
Правова визначеність забезпечує:

стабільність правового
регулювання

однакове застосування правових положень

захист від довільного
тлумачення

Класичні формули юридичної практики

У ситуаціях суперечливих правових норм одного й того ж ієрархічного рівня, суди повинні застосовувати класичні формули:

lex posterior derogat priori;

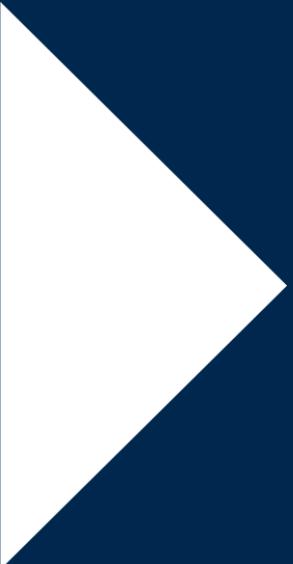

lex specialis derogat generali;

lex posterior generalis non derogat priori speciali.

Позиція Конституційного Суду України

Конституційний Суд України наголошує, що правова визначеність є ключовою умовою ефективного судового захисту.

Правові положення повинні бути:

- чіткі;
- зрозумілі;
- однозначні;

щоб особи могли передбачити правові наслідки своїх дій.

Передбачуваність закону та міжнародні злочини

Правова визначеність включає захист законних очікувань. Однак у випадках злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку особи, які вчиняють широкомасштабні або систематичні напади на цивільне населення, не можуть обґрунтовано очікувати безкарності.

Кримінальний кодекс України до 24.10.2024	Чинна редакція Кримінального кодексу України
Стаття 437. Планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни	Стаття 437. Злочин агресії
1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, — караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років .	1. Планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років .
2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій — карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років .	2. Ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій, — карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічним ув'язненням .

Кримінальний кодекс України до 24.10.2024	Чинна редакція Кримінального кодексу України
Стаття 438. Порушення законів і звичаїв війни	Стаття 438. Військові злочини
<p>1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.</p>	<p>1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невинуватна затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.</p>
<p>2. Ті самі діяння, поєднані з умисним вбивством, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p>	<p>2. Ті самі діяння, що спричинили загибель людини, — караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p>

Кримінальний кодекс України до 24.10.2024	Чинна редакція Кримінального кодексу України
Стаття 442. Геноцид	Стаття 442. Геноцид
<p>1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, — карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.</p>	<p>1. Геноцид, тобто дія, навмисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, шляхом:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) позбавлення життя членів такої групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне або часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницька передача дітей з однієї групи в іншу, — карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів - караються **арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.**

2. Прямі та публічні заклики до вчинення діянь, передбачених частиною першою цієї статті, проголошені з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, а також виготовлення матеріалів, із закликами до вчинення таких діянь, з метою їх розповсюдження, або розповсюдження таких матеріалів, — карається **позбавленням волі на строк від трьох до семи років.**

Примітка. Для цілей цієї статті «серйозна шкода» означає тяжкі тілесні ушкодження або тілесні ушкодження середньої тяжкості, зґвалтування чи інші форми сексуального насильства, або заподіяння сильного фізичного болю чи фізичних або психічних страждань.

Стаття 442-1. Злочини проти людяності

1. Умисне вчинення, як частина широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення:

- 1) переслідування будь-якої групи чи спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі;
- 2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави;
- 3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави;
- 4) ґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства;
- 5) оборнення в рабство або торгівлі людьми;
- 6) насильницького зникнення;
- 7) незаконного позбавлення волі;
- 8) катування;
- 9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань, середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю, - карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення злочину апартеїду, винищення, вбивств - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Звинувачення у «неконституційності»

Закон № 4012-IX
відтворив модель
Римського статуту, яка
є результатом
кодифікації та
прогресивного
розвитку
міжнародного
кримінального права

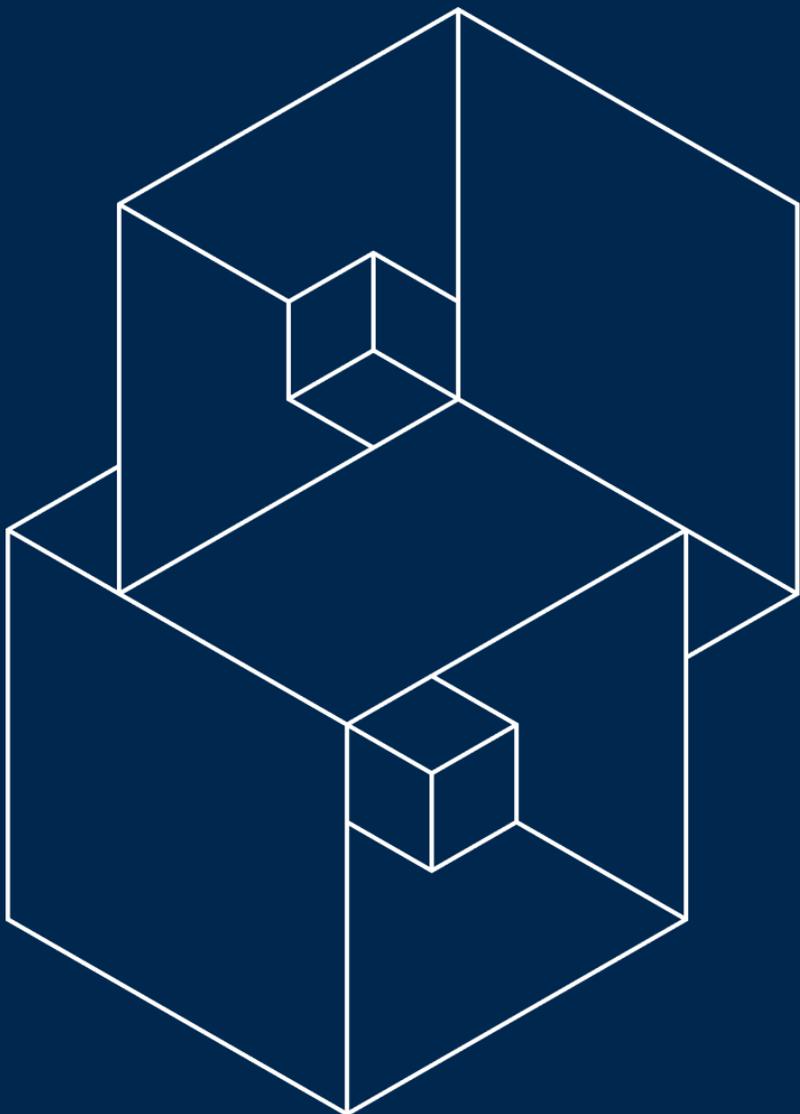
Закон № 4012-IX
використовує узагальнені
та оціночні категорії

Закон № 4012-IX створює
ризик підміни джерел
кримінальної
відповідальності

Закон № 4012-IX може
встановити кримінальну
відповідальність
ex post facto.

За період з набрання чинності
Законом № 4012-IX до 20 січня 2025 року ЄДРСР містить
рішення судів першої інстанції:

Стаття 437 Кримінального кодексу України – 5

Стаття 438 Кримінального кодексу України – 77

Стаття 442 Кримінального кодексу України – 2

Стаття 442-1 Кримінального кодексу України – 0

Судова практика після внесення законодавчих змін

Судова практика демонструє:

- обмежену увагу до застосування кримінального права в часі;
- недостатнє обґрунтування питань зворотної дії;
- рідкісне пряме застосування нових версій закону.

Модель належної аргументації в судовому рішенні

СУД У СУДОВОМУ РІШЕННІ ПОВИНЕН:

- чітко і недвозначно визначити джерело кримінальної заборони;
- встановити стан міжнародного права на момент вчинення інкримінованих діянь;
- розмежувати формальну ретроактивність і допустиме застосування міжнародного кримінального права;
- дати оцінку принципу передбачуваності;
- продемонструвати узгодженість свого підходу з конституційними стандартами;
- зробити висновок про співвідношення статті 58 Конституції України та статті 7 Європейської конвенції з прав людини;
- наголосити, що притягнення до відповідальності переслідує не лише каральну, але й відновну та превентивну мету.

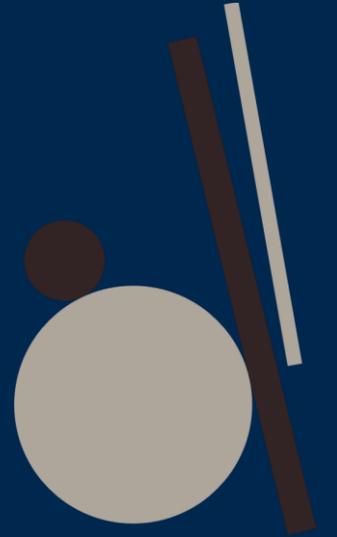
Загальні висновки

Ретроактивне застосування кримінального закону у справах про міжнародні злочини категорично не заборонено.

Вирішальними факторами є:

- передбачуваність;
- опора на міжнародне право, чинне на момент вчинення діяння;
- сувора заборона широкого тлумачення на шкоду особі.

Закон № 4012-IX не може бути застосований ретроспективно, якщо обвинувачення не ґрунтується на нормах звичаєвого міжнародного права, чинного на момент вчинення кримінального правопорушення.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!